

АНОТАЦІЯ

Селівон А. М. Витребування доказів у господарському процесі. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». Державний податковий університет, Ірпінь, 2023.

Дисертацію присвячено дослідженню правового регулювання витребування доказів в господарському процесі, а також розробці на цій основі рекомендацій з удосконалення відповідних законодавчих положень і практики їх застосування.

У Розділі 1 «Теоретико-правові засади витребування доказів у господарському процесі», що присвячений дослідженню теоретико-правових основ витребування доказів як складової доказування у господарському процесі, досліджуються поняття витребування доказів, місце інституту витребування доказів в системі права, мета та принципи витребування доказів та аналізується історія розвитку правового забезпечення витребування доказів.

На підставі дослідження історичної ретроспективи розвитку правового забезпечення витребування доказів запропоновано його періодизацію, а саме:

- 1) античний період;
- 2) період звичаєвого права та давньофеодального судового процесу;
- 3) період литовсько-польської доби та козацтва;
- 4) судочинство в період перебування України у складі Російської імперії та на території Галичини;
- 5) господарський процес в період перебування України у складі СРСР;
- 6) сучасний період розвитку господарського процесу.

Автором з'ясовано, що господарське судочинство за час свого розвитку пройшло періоди, під час яких відбувався перехід від змагальної моделі судочинства до слідчої і навпаки, що відповідно викликало зміни ролей сторін процесу та суду у процесі доказування по справі і обумовлювало наявність чи відсутність прав суду на витребування доказів за власною ініціативою чи за клопотанням сторін.

На підставі зробленого дослідження було дано авторське визначення витребування доказів в господарському процесі.

Витребування доказів в господарському процесі – це дії осіб, що беруть участь у справі, та суду, що полягають у отриманні доказів та їхній фіксації для формування доказової бази, необхідної для вирішення господарської справи. Це дозволить підвищити якість правого регулювання, забезпечить єдине і однозначне застосування відповідних правових норм.

На підставі проведеного аналізу обґрунтовано науковий підхід до доказового права як підгалузі господарського процесуального права, а до витребування доказів, як до одного із інститутів цієї підгалузі. Також пропонується визначити інститут витребування доказів в господарському процесі як систему норм, які визначають підстави та порядок витребування доказів, способи витребування доказів та заходи процесуального примусу у разі процесуальних порушень такої процедури.

Автором аргументовано, що в сучасних умовах та з урахуванням закордонного досвіду не можна абсолютизувати принцип змагальності. Суд має залишатись активним учасником господарського процесу, спрямовувати та доповнювати доказову діяльність сторін.

Встановлено, що основна мета витребування доказів співпадає з метою доказування – це встановлення істини у господарській справі, а саме – фактів предмету доказування. Факультативною метою витребування доказів є сприяння суду сторонам в отриманні тих доказів, які мають істотне значення для з'ясування обставин справи і не можуть бути одержані відповідним учасником справи самостійно.

У Розділі 2 «Механізм витребування доказів у господарському процесі» автором досліджуються особливості правового механізму витребування доказів, правові підстави витребування доказів та правовідносини з витребування доказів у господарському процесі.

Автором розроблено власне визначення поняття «механізм витребування доказів», під яким розуміється система правових засобів, організованих у певній послідовності та спрямованих на отримання на вимогу сторін чи за

ініціативою суду доказів та їхню фіксацію для формування доказової бази, необхідної для вирішення господарської справи на підставі принципів господарського процесу.

Враховуючи те, що структурно механізм витребування доказів є складовою механізму доказування, автором пропонується розглядати наступну його структуру:

- 1) норми господарського процесуального права;
- 2) процесуальні юридичні факти;
- 3) господарські процесуальні правовідносини.

Автор виокремлює наступні ознаки правовідносин з витребування доказів:

- 1) такі відносини є різновидом господарських процесуальних відносин;
- 2) базуються на нормах господарського процесуального права;
- 3) мають особливий суб'єктний склад: суд та інші учасники судового процесу;
- 4) об'єктом правовідносин із витребування доказів є результати дій учасників судового процесу;
- 5) змістом правовідносин з витребування доказів є юридичні права та обов'язки їх учасників (суб'єктів).

Автор доводить, що суб'єктами правовідносин з витребування доказів в господарському процесі є суд та інші учасники справи. Роль суду у забезпеченні швидкого та всебічного розгляду справи має бути активною, але, в той же час такою, що поважає рівні права сторін. Суд має право ініціювати витребування доказів за власною ініціативою, але коло таких ситуацій має бути чітко визначено в господарському процесуальному законодавстві.

У Розділі 3 «Процесуальні особливості витребування доказів у господарському процесі» проаналізовано витребування доказів в зарубіжних країнах та в міжнародному комерційному арбітражі, заходи процесуального примусу за порушення порядку витребування доказів та проблеми витребування доказів в господарському процесі і шляхи їх вирішення.

Вивчення закордонного досвіду доводить, що принципи змагальності і диспозитивності, які лежать в основі господарського процесу, не заважають суду брати активну участь у доказовій діяльності, у тому числі шляхом витребування необхідних доказів або шляхом задоволення клопотань сторін про витребування доказів. Наявність у суду повноважень щодо витребування доказів не замінює, а доповнює процесуальну діяльність із доказування осіб, які беруть участь у справі. За наявності розвинених процесуальних механізмів, що забезпечують послідовну реалізацію принципу змагальності, навіть часткове посилення ролі суду у господарському процесі не веде до порушення цього базового у господарському судочинстві принципу.

На підставі проведеного аналізу було підготовлено порівняльну таблицю витребування доказів як способу забезпечення доказів (ст.ст. 110-112 ГПК) та витребування доказів як окремої процесуальної дії (ст. ст. 81, 81¹ ГПК), де основною відмінною рисою, яка дозволяє розмежовувати ці правові механізми є підстави їх застосування. Витребування доказів, як способу забезпечення доказів застосовується, коли є припущення, що засіб доказування може бути втрачено, або збирання чи подання відповідних доказів стане згодом неможливим або утрудненим, тоді як витребування доказів як окрема процесуальна дія застосовується за неможливості отримати докази самостійно.

ГПК України не містить понять «господарська процесуальна відповідальність» чи «процесуальна відповідальність», але це виключає можливість існування в господарському процесі подібного явища. Процесуальні норми, як і будь-які правові норми, мають бути забезпечені можливістю застосування заходів державного примусу на випадок їх порушення. В ГПК України також відсутнє визначення відповідальності за порушення порядку витребування доказів у господарському процесі.

Дослідивши всі підходи до розуміння господарсько-процесуальної відповідальності, найбільш повним та точним визначенням відповідальності за порушення порядку витребування доказів у господарському процесі слід вважати такий: це передбачені санкціями господарсько-процесуальних норм несприятливі наслідки майнового чи організаційного характеру, яких сторона

по справі зазнає у випадках як несумлінної поведінки, так і скоєного правопорушення, що спрямовані на утвердження законності та формування поважного ставлення до закону та суду і є інструментом здійснення завдань судочинства.

У ГПК України не врегульовано, чи зазначається в ухвалі про тимчасове вилучення доказів місце зберігання тимчасово вилучених доказів, та особи, на яких покладається відповідальність за їх збереження (державний виконавець чи суд), а також порядок повернення їх власнику. Також вважається необхідним передбачити повернення речових доказів та оригіналів письмових і електронних доказів особі, у якої вони були вилучені, без її клопотання.

З огляду на вищезазначене пропонується внести зміни до ч. 2 ст.134 ГПК України, виклавши її в наступній редакції:

«2. В ухвалі про тимчасове вилучення доказів для дослідження судом зазначаються:

1) повне найменування (для юридичних осіб) або ім'я (прізвище, ім'я та по батькові) (для фізичних осіб) особи, в якій знаходиться доказ, її місцезнаходження (для юридичних осіб) або місце проживання чи перебування (для фізичних осіб), поштові індекси, ідентифікаційний код юридичної особи в Єдиному державному реєстрі підприємств і організацій України, номери засобів зв'язку та адреса електронної пошти, за наявності;

2) назва або опис письмового, речового чи електронного доказу;

3) підстави проведення його тимчасового вилучення;

4) кому доручається вилучення;

5) місце зберігання тимчасово вилучених доказів;

6) особи, на яких покладається відповідальність за збереження тимчасово вилучених доказів;

7) порядок повернення тимчасово вилучених доказів власнику.»

Ключові слова: витребування доказів, господарська правова відповідальність, господарський процес, доказове право, доказування, забезпечення доказів, заходи процесуального примусу, міжнародний

комерційний арбітраж, норма права, правовий механізм, правовий принцип, юридичний факт.

SUMMARY

Selivon A.M. Demand for evidence in commercial proceedings. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the speciality 081 «Law». State Tax University, Irpin, 2023.

The dissertation is devoted to the study of the legal regulation of the discovery of evidence in commercial proceedings, as well as the development of recommendations for improving the relevant legislative provisions and practice of their application.

In Chapter 1 "Theoretical and Legal Foundations of Discovery of Evidence in Commercial Proceedings", which is devoted to the study of the theoretical and legal foundations of discovery of evidence as a component of proof in commercial proceedings, the author examines the concept of discovery of evidence, the place of the institution of discovery of evidence in the system of law, the purpose and principles of discovery of evidence, and analyses the history of development of legal support for discovery of evidence.

Based on the study of the historical retrospective of the development of legal support for the discovery of evidence, the author proposes its periodisation, namely:

- 1) the ancient period;
- 2) the period of customary law and ancient feudal court proceedings
- 3) the period of the Lithuanian-Polish period and the Cossacks;
- 4) court proceedings during the period when Ukraine was part of the Russian Empire and in Galicia;
- 5) economic proceedings during the period when Ukraine was part of the USSR;
- 6) the modern period of development of the economic process.

The author finds out that in different periods of development of economic proceedings in modern Ukraine, there have been transitions from the adversarial model to the investigative model and vice versa, which accordingly caused changes

in the roles of the parties to the proceedings and the court in the process of proving a case and determined the presence or absence of the court's right to request evidence on its own initiative or at the request of the parties.

Based on the study, the author gives the author's own definition of discovery of evidence in economic proceedings.

The discovery of evidence in economic proceedings is the actions of persons involved in a case and the court which are aimed at obtaining evidence and recording it to form the evidence base necessary for resolving an economic case. This will improve the quality of legal regulation and ensure uniform and unambiguous application of the relevant legal provisions.

Based on the analysis, the author substantiates a scientific approach to evidence law as a sub-branch of economic procedure law, and to the discovery of evidence as one of the institutes of this sub-branch. The author also proposes to define the institute of discovery of evidence in economic proceedings as a system of rules which determine the grounds and procedure for discovery of evidence, methods of discovery of evidence and measures of procedural coercion in case of procedural violations of such procedure.

The author argues that in modern conditions and with due regard to foreign experience, the adversarial principle cannot be absolutised. The court should remain an active participant in the economic process, direct and supplement the evidentiary activities of the parties.

The author establishes that the primary purpose of discovery of evidence coincides with the purpose of proof - it is to establish the truth in a commercial case, namely, the facts of the subject matter of proof. The optional purpose of discovery is to assist the court in obtaining evidence which is relevant to establishing the circumstances of the case and which cannot be obtained by the relevant party to the case independently.

In Section 2 "The Mechanism for Recovering Evidence in Commercial Proceedings", the author examines the peculiarities of the legal mechanism for recovering evidence, the legal grounds for recovering evidence and legal relations related to the recovery of evidence in commercial proceedings.

The author has developed his own definition of the concept of "mechanism of discovery of evidence", which is understood as a system of legal means organised in a certain sequence and aimed at obtaining evidence at the request of the parties or at the initiative of the court and recording it to form the evidence base necessary for resolving an economic case on the basis of the principles of economic procedure.

Taking into account that structurally, the mechanism of discovery of evidence is a component of the mechanism of proof, the author proposes to consider the following structure:

1. rules of economic procedural law;
2. procedural legal facts;
3. economic procedural legal relations.

The author distinguishes the following features of legal relations for the discovery of evidence:

1. such relations are a type of economic procedural relations;
2. are based on the rules of economic procedure law;
3. they have a special subject composition: the court and other participants of the court proceedings;
4. the object of legal relations for the discovery of evidence is the results of actions of the parties to the court proceedings;
5. the content of legal relations for the discovery of evidence, as well as any other legal relations, is the legal rights and obligations of their participants (subjects).

The author proves that the subjects of legal relations for the discovery of evidence in commercial proceedings are the court and other parties to the case. The role of the court in ensuring a prompt and comprehensive consideration of a case should be active, but at the same time respectful of the equal rights of the parties. The court has the right to initiate the discovery of evidence on its own initiative, but the range of such situations should be clearly defined in the commercial procedure legislation.

Section 3, "Procedural Peculiarities of Discovery of Evidence in Commercial Proceedings", analyses discovery of evidence in foreign countries and in international commercial arbitration, measures of procedural coercion for violation of the

procedure for discovery of evidence, and problems of discovery of evidence in commercial proceedings and ways to solve them.

A study of foreign experience shows that the principles of adversarial and dispositive nature underlying commercial proceedings do not prevent the court from taking an active part in the evidentiary process, including by requesting the necessary evidence or satisfying the parties' requests for evidence. The court's power to order evidence does not replace but rather complements, the procedural activities of the persons involved in the case. If procedural mechanisms are developed to ensure the consistent implementation of the adversarial principle, even a partial strengthening of the role of the court in commercial proceedings does not lead to a violation of this fundamental principle in commercial proceedings.

Based on the analysis, the author prepared a comparative table of discovery of evidence as a means of securing evidence (the Articles 110-112 of the Commercial Procedure Code of Ukraine) and discovery of evidence as a separate procedural action (the Articles 81, 81¹ of the Commercial Procedure Code of Ukraine), where the main distinguishing feature that allows distinguishing between these legal mechanisms is the grounds for their application. Discovery as a means of securing evidence is applied when there is an assumption that the means of proof may be lost or that the collection or submission of relevant evidence will become impossible or difficult in the future, while discovery as a separate procedural action is applied when it is impossible to obtain evidence on its own.

The Commercial Procedural Code of Ukraine does not contain the concepts of "commercial procedural liability" or "procedural responsibility", but this excludes the possibility of such a phenomenon in commercial proceedings. Procedural rules, like any other legal norms, should be provided with the possibility of applying state coercive measures in case of their violation. The Commercial Procedural Code of Ukraine also lacks a definition of liability for violation of the procedure for obtaining evidence in commercial proceedings.

Having examined all the approaches and understandings of economic procedure liability, the most complete and accurate definition of liability for violation of the procedure for obtaining evidence in economic proceedings is as follows: these are

adverse property or organisational consequences provided for by the sanctions of economic procedure rules which a party to a case suffers in cases of both dishonest behaviour and a committed offence, and which are aimed at establishing the rule of law and fostering respect for the law and court and is a tool for fulfilling the tasks of the judicial system.

The Commercial Procedural Code of Ukraine does not regulate whether the decision on temporary seizure of evidence shall specify the place of storage of the temporarily seized evidence, the persons responsible for its storage (bailiff or court), as well as the procedure for returning it to the owner. It is also considered necessary to provide for the return of material evidence and originals of written and electronic evidence to the person from whom they were seized without his or her request.

Taking into account everything mentioned above, it is proposed to amend part 2 of the Article 134 of the Commercial Procedural Code of Ukraine, setting it out in the following wording:

"2. The decision on temporary seizure of evidence for examination by the court shall specify:

1) full name (for legal entities) or name (surname, name and patronymic) (for individuals) of the person in possession of the evidence, its location (for legal entities) or place of residence or stay (for individuals), postal codes, identification code of the legal entity in the Unified State Register of Enterprises and Organisations of Ukraine, communication numbers and e-mail address, if any;

2) name or description of the written, material or electronic evidence;

3) grounds for its temporary seizure;

4) to whom the seizure is entrusted;

5) place of storage of temporarily seized evidence;

6) persons responsible for the storage of temporarily seized evidence;

7) the procedure for returning temporarily seized evidence to the owner."

Key words: discovery of evidence, commercial legal liability, commercial procedure, evidentiary law, proof, provision of evidence, measures of procedural coercion, international commercial arbitration, rule of law, legal mechanism, legal principle, legal fact.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дисертації:

1. Селівон А. М. Застосування заходів процесуального примусу у разі неповідомлення суду про неможливість подати докази, витребувані судом, або неподання таких доказів без поважних причин. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2021. Випуск 4 (39). С. 23–28. URL: http://www.pjv.nuoua.od.ua/v4_2021/6.pdf.

2. Селівон А. М. Розвиток правового забезпечення витребування доказів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 4. С. 292–298. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2023/71.pdf

3. Селівон А. М., Никитченко Н. В. Відповідальність з неповідомлення суду про неможливість подати докази, витребувані судом, або неподання таких доказів без поважних причин. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2021. № 3. С. 87–93. URL: http://apnl.dnu.in.ua/3_2021/16.pdf

4. Selivon A., Nykytchenko N., Oderii O., Korotun O., Podkopaev S. Court-initiated call for evidence in the Ukrainian economic process. *Cuestiones politicas*. 2023. Vol. 41, № 77. P. 335–351. URL: <https://www.webofscience.com/wos/woscc/full-record/WOS:001013087600023> (Web of Science).

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Селівон А. М. Актуальні проблеми витребування доказів за ініціативою суду. II Міжнародний податковий конгрес, м. Ірпінь, 26 листопада 2021 р. [Електронне видання] : збірник матеріалів. Ірпінь : Університет ДФС України, 2021. С. 531–536.

2. Селівон А. М. Актуальні проблеми відповідальності за порушення порядку витребування доказів в господарському судочинстві. *Управління*

публічними фінансами та проблеми забезпечення національної економічної безпеки [Електронне видання] : збірник тез Міжнародного податкового конгресу, м. Ірпінь, 3 грудня 2020 р. Ірпінь : Університет ДФС України, 2020. С. 383–386.

3. Селівон А. М. Застосування заходів процесуального примусу у разі неповідомлення суду про неможливість подати докази, витребувані судом, або неподання таких доказів без поважних причин. Треті наукові читання пам'яті академіка В. К. Мамутова, м. Київ, 20 липня 2021 р. / наук. ред. В. А. Устименко. Київ; Ірпінь : НАН України; ДУ «ІЕПД імені В. К. Мамутова НАН України», 2021. С. 241–247.

4. Селівон А. М., Никитченко Н. В. Інститут витребування доказів в зарубіжних країнах. Четверті наукові читання пам'яті академіка В. К. Мамутова, м. Київ, 30 червня 2023 р. / наук. ред. В. А. Устименко. Київ : ДУ «ІЕПД імені В. К. Мамутова НАН України», 2023.